

Bokomtaler

Kampen mot konvensjonene

Thomas Mathiesen: *Kritisk sosiologi – en invitasjon*.
Oslo: Novus Forlag 2010

Anmeldt av Håkon Lorentzen

1970-årene var på mange måter en konstituerende epoke for norsk sosiologi. Tidsånden farget sosiologien som jo var ung, ny og pen, og mer lettpåvirkelig enn de mer etablerte fagene. Idealister, politisk engasjerte og kulturradikale sekstiåttre strømmet til faget, blant dem også undertegnede. For oss i 70-talls kohorten la tidsånden grunnen for tenkesett som skulle prege oss gjennom hele vår faglige karriere.

Integreringen av politisk engasjement og faglig arbeid var et viktig kjennetegn ved denne epoken, et grep som ble legitimert av faget selv: Kunnskapsproduksjon foregår i politiske kontekster, faglige innsikter er til glede for noen mens andre får svi. Ingen kan slippe unna ansvaret for hvordan egen forskning inngår i den politiske kampen, som sosiologer kan vi ikke stille oss utenfor pågående konflikter men må ta stilling til dem. Sosiologer må stå last og brast med de svake, vi må kjempe for deres velferdsrettigheter mot makt og byråkrati. Staten er en fiende, men velferdsstaten en venn som bør ta ansvar for flest mulig. Dette merkeverdige paradokset levde vi ubesværet med.

Kritisk juss – bevegelsen ga på sine områder toneangivende impulser til 1970-årenes politiske kamp. Bevegelsen, som forente radikale samfunnsvitere og jurister, la vekt på å avdekke jussens politiske karakter. En av de mest sentrale skikkelsene her var rettssosiologen Thomas Mathiesen. I snart 50 år har han vært trofast mot den kritiske sosiologiens program, den har gitt retning til hans faglige livsverk som er nedfelt i et stort antall bøker og en aktiv rolle som samfunnsdebattant. I 2010 utga han boka *Kritisk sosiologi – en invitasjon*, der han sammenfatter hovedelementer fra sitt faglige liv. "Kritisk sosiologi

motsier [...] konvensjonell visdom og fungerer [...] frigjørende, eller har i hvert fall frigjøring som mål” sier han om sitt utgangspunkt (s.19). Mathisen setter *kampen mot konvensjonene* opp som det programmatisk utgangspunktet for den kritiske sosiologien.

Boka presenterer et utvalg av Mathiesens faglige arbeider, noen i original tapning, andre bearbeidet i etterhånd. Utvalget ringes inn av en åpning der fundamentet for den kritiske sosiologien blir trukket opp, og en avslutning der han oppsummerer sine framtidssjonyer for denne retningen. Med sin interesse for klassisk musikk har han ikledd kapitlene betegnelser fra musikken, slik åpner boka med tre preludier og avsluttes med et postludium.

I første del finner vi tre fortellinger ”fra det levende livet”. Sentralt står en overraskende romantisk beretning fra miljøet i Munthes gate i årene rundt 1970, inkludert den gamle villaen i Fuglehauggata, som i flere år huset store deler av pionérsjiktet i norsk samfunnsvitenskap. Her rådde en egalitær og fri atmosfære med den gode samtalen i fokus, et minimum av faglige forpliktelser og stramme stipender, gamle epletrær i hagen og (nesten) friksjonsfri omgang mellom proletariat og professorer. Her kunne uteliggere og herbergister ferdes trygt, uten fare for politianmeldelse. Alt besjelet av en vilje til å utfordre og overskride samfunnets konvensjoner. Faglig og sosialt var epoken i Fuglehauggata kanskje den rikeste og mest løfterike i den kritiske sosiologiens historie.

Men intet (eple)tre vokser inn i himmelen, og idyllen tok slutt da den gamle villaen ble revet, rettsosiologene satt på dør og INAS invitert inn som ny samarbeidspartner for Institutt for samfunnsforskning. Kanskje symboliserte skiftet den kommende todelingen av norsk sosiologi, i en styringsvitenskap som påtok seg å løse statens koordineringsproblemer og en opposisjonsvitenskap med systemkritikk som retningsgivende idé.

Bokas annen del rommer fire ”ballader”, med *aksjonsforskningen* og KROM – Norsk forening for kriminalreform – i sentrum. Siden stiftelsen i 1968 har Mathisen vært denne fangebevegelsens sentrale ideologiske drivkraft og inspirator, ikke bare i Norge men i Norden og en rekke andre europeiske land. En bevegelse som har vært holdt oppe av en særegen miks av innsatte, akademikere, byråkrater og ildsjeler. For den kritiske sosiologien ble aksjonsforskningen et middel til å avdekke tingenes egentlige tilstand – fanger, uteliggere og andre svake gruppers livsvilkår – for så å omsette kunnskapen til politisk handling.

Kapitlet *Aksjonsforskning* gir et komprimert innblikk i Mathiesens kanskje mest kjente internasjonale bidrag, teorien om *Det uferdige*, vekselspillet mel-

lom forskning og politisk aksjon, der hensikten både er å bedre svake gruppers livsvilkår, samtidig som "systemets" egentlige vesen og karakter avdekkes i en prosess som fungerer politisk bevisstgjørende. Den aksjonerende og systemkritiske forskeren må bevege seg dialektisk, kritikken må reformuleres i takt med "systemets" tilpasninger. "Det uferdige er samtidig det frie" sier forfatteren (s.79), her formulerer Mathiesen også den kritiske forskerens kjerneposisjon: "For meg vil frihet i forskning bety anledning til å støtte den sak jeg mener er riktig".

Underveis er Mathiesen innom en rekke tema som har stått hans hjerte nær. Han målbærer 1970-årenes kritiske innstilling til profesjoner og profesjonalisering, fagliggjøringens avpolitiserende funksjoner, en kritikk vi nå finner lite av. Han er, som så mange andre på den politiske venstresiden, dypt skuffet over tabloidpressens utvikling, dens vulgarisering av viktige tema og aldri hvilende vilje til å fokusere på det uvesentlige.

Et langt kapittel i denne delen handler om Vestens evne til *selvkritikk*. Hvilke muligheter har forskere, byråkrater og journalister til å fungere systemkritisk i vår del av verden? Her er forfatteren innom utviklingen innenfor oppdrags- og kontraktsforskning, sosiale medier og, ikke minst, universitetenes og akademikernes muligheter for å legge til grunn et kritisk tenkesett. Kapitlet er preget av mange detaljerte eksempler som viser at det på ingen måte er umulig eller ugjørlig å opptre systemkritisk, enten man nå er forsker eller byråkrat.

I to scherzi (scherzo: Et livlig musikkstykke, for de uinnvidde) setter Mathiesen søkelys på fengsels sosiologien – et fagfelt som har stått hans hjerte nær helt siden han skrev sin nå kanoniserte doktorgrad *The Defences of the Weak* som ble publisert i 1965. Fengsel er inhumant, rehabiliterende tiltak i fengsel virker nesten ikke, bruk av fengsel bør bygges ned, det er noen av kjernebudskapene fra nesten 50 års sammenhengende kamp mot statlig fengsels- og fangepolitikk.

Kritisk sosiologi – en invitasjon gir utsnitt fra en viktig epoke i norsk sosiologi. Boka er ujevn, enkelte kapitler er svært omstendelige, stor detaljrikdom skygger til tider for de lange linjene. Thomas Mathisen er en utpreget argumenterende sosiolog, likevel er det de mer litterært pregede fortellingene (som dommermøtet i Italia og "huset med det rare i") som sannsynligvis er lettest å lese for den som ikke er spesielt fortrolig med den kriminalpolitiske virkeligheten.

I etterhånd, kan en hevde, har den politiserte sosiologien, der faglige og politisk/normative premisser røres sammen, høstet atskillig kritikk. Glanstiden

for 1970-årenes aksjonisme ser definitivt ut til å være over. En ”nykritisk” sosiologi må tuftes på andre, og annerledes premisser enn gårsdagens.

Boka toner ut med et *postludium*, et fokus på plutselige og uventede systemskifter, slike som på kort tid kaster om på tilvante forestillinger og endrer fundamentale forhold. Mathiesens eksempler er fra fengselspolitikken, i dag kunne han også ha trukket fram opprør og demokratisering i midt-Østen, opprør som må glede hans radikale hjerte og styrke ham (og oss andre) i troen på at boka ikke former noe *rekviem*. Tiden for kritisk tenking og radikal endring er på ingen måte over, selv om det til tider kan se dystert ut.